

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ СУБКОНЦЕПТУ ΑΣΘΕΝΕΙΑ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

THE NOMINATIVE FIELD OF SUBCONCEPT ΑΣΘΕΝΕΙΑ
IN ANCIENT GREEK LANGUAGE

Мартин В.О.,

*старший викладач кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького*

Стаття присвячена дослідженню номінативного поля субконцепту ΑΣΘΕΝΕΙΑ в давньогрецькій мові. Досліджено поняття номінативного поля для згаданого субконцепту. Визначено його ядро, навколяядерну зону, ближню й дальню периферію, досліджено засоби вербалізації мікрополів навколяядерної зони субконцепту ΑΣΘΕΝΕΙΑ.

Ключові слова: концепт, субконцепт, номінативне поле, ΑΣΘΕΝΕΙΑ, хвороба.

Статья посвящена исследованию номинативного поля субконцепта ΑΣΘΕΝΕΙΑ в древнегреческом языке. Исследовано понятие номинативного поля для вышеупомянутого субконцепта. Определено его ядро, околоядерную зону, ближнюю и дальнюю периферию, исследовано способы вербализации микрополей околоядерной зоны субконцепта ΑΣΘΕΝΕΙΑ.

Ключевые слова: концепт, субконцепт, номинативное поле, ΑΣΘΕΝΕΙΑ, болезнь.

The article has been devoted to the description of the nominative field of subconcept ΑΡΡΩΣΤΙΑ in ancient Greek language. The definition of the nominative field to this subconcept has been established. Core and core zone, close and distant periphery are defined. Ways of verbalization of core zone microfields of subconcept ΑΡΡΩΣΤΙΑ are analyzed.

Key words: concept, subconcept, nominative field, ΑΡΡΩΣΤΙΑ, disease.

Постановка проблеми. В академічному словнику української мови ХВОРОБА трактується як порушення нормальної життєдіяльності організму під впливом несприятливих чинників внутрішнього й зовнішнього середовища [1]. Під поняттям «хвороби» автор статті в енциклопедичному словнику Брокгауза-Ефрона розуміє сукупність явищ в організмі, які виникли внаслідок шкідливої причини, яка порушує його нормальне функціонування [2, с. 345]. З огляду на опозитивність понять «здоров'я-хвороба» під останньою треба розуміти відсутність здоров'я, властиво «не-здоров'я». У «Медичному словнику» хвороба визначається як «патологічний процес із характерним набором ознак і симптомів», який охоплює все тіло або його частини [12]. До того ж якщо умовою здоров'я вважається динамічна рівновага всіх структур організму та його функцій із відповідними чинниками цього середовища [5; 11], то, відповідно, хвороба передбачає порушення такої рівноваги.

В античну епоху проблемами здоров'я та, відповідно, пов'язаними з ними проблемами хвороби, насамперед, цікавилася й займалася медицина, яка, як і наука загалом, вийшла із надр філософії. Антична медицина сягає дуже давніх часів і пов'язана з медициною стародавніх культур Сходу – єгипетською, вавилонською, індійською. Свідчення про лікарську справу знаходимо в давньогрецьких міфах, в епічних поемах

Гомера «Іліада» та «Одіссея», у яких описано способи надання першої допомоги під час поранень. В античні часи закладаються основи анатомічної термінології.

Представлена розвідка є спробою дослідити мовну репрезентацію концепту «ХВОРОБА» в давньогрецькій мові, оскільки цей концепт, утворюючи опозитивну пару з концептом «ЗДОРОВ'Я», відображає у свідомості давніх греків не тільки знання про стан людини, а й експлікує вияв цінності людини в суспільстві.

Концепт «ХВОРОБА» в давньогрецькій мові виступає як складноструктурований «ментальний конструкт» [3, с. 123], який реалізується за допомогою субконцептів ΝΟΣΟΣ, ΑΡΡΩΣΤΙΑ, ΑΣΘΕΝΕΙΑ, кожен з яких характеризується певною специфікою. Давньогрецька мова послугувувалась декількома ключовими лексемами для номінації «ХВОРОБА», які виникли у різний час і дещо відрізняються за значенням: ΝΟΣΟΣ, ΑΡΡΩΣΤΙΑ, ΑΣΘΕΝΕΙΑ, що відображає особливість уявлень давніх греків про цей феномен. Саме тому вважаємо за доцільне розглядати інтегральну сему концепту «ХВОРОБА» крізь призму трьох названих субконцептів, оскільки саме останні забезпечують множинне варіативне позначення головного концепту [10, с. 35].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні та описі номінативного поля субконцепту ΑΣΘΕΝΕΙΑ в давньогрецькій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед етапів дослідження концепту одним із першочергових є одержання найбільш повного списку мовних одиниць, за допомогою якого здійснюється його вербалізація, тобто структурування номінативного поля концепту, яке визначається як «сукупність мовних одиниць, що об'єктивують зміст концепту в певний період розвитку суспільства» [8, с. 47].

Номінативне поле відрізняється від усіх інших структурних угруповань лексики насамперед своїм комплексним характером, охоплюючи лексико-семантичне та лексико-фразеологічне поле, синонімічний ряд тощо. Водночас воно не становить собою структурного угруповання в системі мови, а є виявленою та впорядкованою сукупністю номінативних одиниць [7]. Складовою частиною поля є слово; значення слова визначається його місцем у лексико-семантичному полі [14, с. 149].

Номінативне поле концепту принципово неоднорідне, об'єднуючи як прямі номінації безпосередньо самого концепту, що утворює ядро номінативного поля, так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, що розкривають зміст концепту й ставлення до нього в різних комунікативних ситуаціях, утворюючи периферію номінативного поля [9, с. 66–67].

Згідно із З.Д. Поповою та Й.А. Стерніним [8, с. 61], до номінативного поля концепту можуть входити: прямі номінації концепту (ключове слово – репрезентант концепту – яке обирається дослідником як назва концепту та назва номінативного поля, і його системні синоніми); похідні, переносні номінації концепту; спільнокореневі слова, одиниці різних частин мови, дериваційно пов'язані з основними лексичними засобами вербалізації концепту; симіляри; контекстуальні синоніми; оказіональні індивідуально-авторські номінації; стійкі поєднання слів, синонімічні ключовому слову; фразеосполучення, які містять назву концепту; паремії (прислів'я, приказки та афоризми); метафоричні номінації; стійкі порівняння з ключовим словом; вільні словосполучення, які номінують певні ознаки, що характеризують концепт; асоціативне поле, отримане внаслідок експерименту зі словом-стимулом, що іменує концепт; суб'єктивні словесні дефініції, запропоновані учасниками експерименту як тлумачення запропонованого їм концепту; словникові тлумачення мовних одиниць, що об'єктивують концепт; словникові статті в енциклопедіях або довідниках (інформаційно-експлікативні тексти); тематичні тексти (наукові або науково-популярні,

що розкривають зміст концепту); публіцистичні або художні тексти, які розкривають зміст концепту властивими для них засобами; сукупність текстів (за потреби експлікації або обговорення змісту складних, абстрактних чи індивідуально-авторських концептів).

Ключове слово (лексична одиниця, яка найбільш повно номінує досліджуваний концепт) та його синоніми утворюють ядро номінативного поля. До його ядра услід за Л.М. Михайловою [7] будемо відносити лексеми, які відзначаються такими ознаками: а) високою частотністю вживання; б) найбільшою узагальненістю за своєю семантикою у прямому значенні; в) стилістичною та експресивною нейтральністю.

У структурі концептосфери є ядро (когнітивно-пропозиційна структура концепту), парадерна зона (інші лексичні репрезентації концепту, його синоніми тощо) та периферія (асоціативно-образні репрезентації). Ядро й парадерна зона переважно репрезентують універсальні й загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [5, с. 35].

Виклад основного матеріалу. Для визначення внутрішньої форми досліджуваного субконцепту необхідно звернутися до етимологічного, словотвірного та семантичного аналізу. Аналіз лексикографічного матеріалу, фрагментів оригінальних текстів, етимології та дериваційного поля цієї лексеми дав можливість зробити певні узагальнення.

За своїм значенням і походженням іменник **ἡ ἀσθένεια**, утворений шляхом додавання *alpha privativum* до кореня **σθεν-**, присутнього в іменнику **τό σθένος** «сила», є близьким до іменника **ἄρρωστία**. Тож первинним значенням цього іменника, як і у випадку з **ἄρρωστία**, є «відсутність сили, безсилля». Авторитетні лексикографічні джерела [3] дають змогу встановити лексико-семантичний діапазон цього іменника: «безсилля, неміч, слабкість», «недуга, хвороба», «бідність, нестача»; прикметники **ἀσθενής, -ής** «слабий, слабосилий», «непридатний», «бідний, позбавлений» та **ἀσθενικός, -ή, -όν** «слабий, хворобливий»; прислівники **ἀσθενῶς** і **ἀσθενικῶς** «слабо, хворобливо»; дієслова **ἀσθενέω** «бути слабим/немічним», «хворіти», «бідувати, потребувати» і **ἀσθενόω** «позбавляти сили, ослаблювати». Номінативне поле згаданого субконцепту репрезентують також вторинні іменники **τό ἀσθενές** (власливо, субстантивований прикметник) «слабкість», «дріб'язковість» і **τό ἀσθένημα** «слабкість; недуга».

Беручи до уваги семантику іменника **τό σθένος**, доміантною у якому є сема «фізична сила, міць», основним значенням **ἀσθένεια** та його дерива-

тів будемо вважати «відсутність фізичної сили, фізичну слабкість». Тож субконцепт «ΑΣΘΕΝΕΙΑ» є ментальною одиницею, яка відображає у свідомості давніх греків уявлення про «відсутність фізичної сили», «аномальний фізичний стан», «нездатність виконувати певні види діяльності», «нестачу». Інтегрованою семою субконцепту ΑΣΘΕΝΕΙΑ вважатимемо сему «відсутність фізичної сили». Ядром номінативного поля цього субконцепту є іменник *ἡ ἀσθένεια* та вторинно утворені від нього *τὸ ἀσθενές* і *τὸ ἀσθένημα* «слабкість», «недуга», «дріб'язковість»; прикметники *ἀσθενής, -ές* «слабий, слабосилий», «непридатний», «бідний, позбавлений» і *ἀσθενικός, -ή, -όν* «слабий, хворобливий»; прислівники *ἀσθενῶς* і *ἀσθενικῶς* «слабо, хворобливо»; дієслова *ἀσθενέω* «бути слабим/немічним», «хворіти», «бідувати, потребувати» та *ἀσθενῶ* «позбавляти сили, ослаблювати».

У приядерній зоні субконцепту «ΑΣΘΕΝΕΙΑ» можемо виділити чотири мікрополя, які мотивуються семантикою слова-назви концепту: 1) «відсутність фізичної сили»; 2) «слабкість, недуга»; 3) «відсутність здоров'я, хворобливий стан»; 4) «брак, нестача».

З огляду на тотожність базової семантики слів-назв субконцептів ἀρρωστία та ἀσθένεια перші два зі згаданих мікрополів є спільними для обох суб-

концептів і розглянуті у зв'язку з номінативним полем субконцепту ΑΡΡΩΣΤΙΑ.

Це мікрополе репрезентоване номенами, які мають основні лексичні значення «відсутність чого-небудь; нестача; бідність»: *ἀκτέανος, -ον* «позбавлений», *ἀκτήμων, -ον* «той, хто не має; бідний», *ἀπορέω* «потребувати, відчувати брак», *ἡ ἀπουσία* «відсутність, брак», *ἡ ἀπορία* «скрута, брак, відсутність», *ἄπορος, -ον* «непрохідний; бідний», *δέω* «потребувати, не мати» та похідні від нього *ἐνδεής, -ές, ἐπιδεής, -ές, ἐπιδευής, -ές* «потребуючий, позбавлений», *ἐνδέω, ἐπιδέω, ἐπιδεδύομαι* «не мати, бути позбавленим», *ἡ ἔνδεια* «брак, бідність».

Висновки. Наявність у трьох згаданих субконцептів спільних значень «хворобливий стан» і «відсутність фізичної сили» зумовлює перетин або й накладання їхніх периферійних зон (ближньої та дальньої). Зокрема, сема «хворобливий стан» зумовлює спільність периферії для всіх трьох субконцептів, семи «відсутність фізичної сили» та «непридатність» – спільність периферії субконцептів «ΑΡΡΩΣΤΙΑ» й «ΑΣΘΕΝΕΙΑ», диференціюючи семи яких представлені мікрополлями «моральна зіпсованість» для «ΑΡΡΩΣΤΙΑ» та «відсутність, брак» для «ΑΣΘΕΝΕΙΑ».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Академічний тлумачний словник української мови. Webmezha, 2018. URL: <http://sum.in.ua/s/khvoroba> (дата звернення: 29.06.2018).
2. Брокгауз-Эфрон. Энциклопедический словарь. Т. 4: Битбург-Босха. СПб: Типография Эфрона, 1891. С. 344–347.
3. Голованова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение: учеб. пособие. М.: Флинта; Наука, 2011. 224 с.
4. Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь. Т. I–II. М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. 1904 с.
5. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие. М.: Наука, 2007. 293 с.
6. Мельников В.И. Философские аспекты проблемы здоровья. URL: <http://filosofia.ru/76585/>.
7. Михайлова Л.М. Построение номинативного поля концепта «ГОВОРЕНИЕ» в современном английском языке. Гуманитарные и социальные науки. Педагогический институт Южного федерального университета, 2008. № 5. URL: http://hses-online.ru/2008/05/10_02_04/5_6.pdf.
8. Попова З.Д., Стернин И.А. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж: Истоки, 2007. – 252 с.
9. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. М.: АСТ, Восток-Запад, 2007. 314 с.
10. Поставалова І.В., Зана Л.Ю. Літературознавчий аналіз художнього твору: функціонування поняття «концепт». Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. 2011. Ч. II. № 3 (214). С. 32–43.
11. Фролов В.А. Здоровье. Советская энциклопедия: в 30 т. Т. 9. М.: «Советская энциклопедия», 1972. URL: <http://slovari.yandex.ru/~книги/БСЭ/Здоровье/>.
12. Dorland's medical dictionary. Merck & Co. Inc., 2002–2009. URL: http://web.archive.org/web/20100411075617/http://www.mercksource.com/pp/us/cns/cns_hi_dorlands_split.jsp?pg=/ppdocs/us/common/dorlands/dorland/three/000030493.htm (дата звернення^ 29.06.2018).
13. Pierre Chantraine Dictionnaire etymologique de la langue grecque / Chantraine Pierre. – Klincksieck, 1984. – P. 1000.
14. Weisgerber J.L. Die Bedeutungslehre – ein Irrweg der Sprachwissenschaft? Germanisch–Romanische Monatsschrift. 1927. № 15. P. 161–183.